

על חיינו המסורים בידינו | אביעד פרייס מסע אל תודעת השליחות

נעשה אדם

ביום השישי לבריאה, לאחר שהעולם כבר עומד על כנו, א-לוהים בורא את האדם. השמים והארץ, החי, הצומח והטבע הדומם - כולם משמשים כתשתית ראויה לקיום אנושי. "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ... וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ".¹

צלם הא-לוהים שבאדם מורה אמנם על מהות כלשהי הקיימת בו, אך נראה שזו עדיין אינה שלמה, היא אינה הסיפור המלא של האנושות.

הקב"ה לא מותיר את האדם להתנהל מעצמו בעולם. מיד עם בריאתו, אנו פוגשים בציווי הראשון שנאמר לאדם,² שיכתיב בהמשך את מהות המין האנושי

*מאמר זה הוא מאמר המשך למאמרי "תשליך אחי, תשליך" בגיליון "אביע 17". תודעת ההשלכה המדוברת שם ותודעת השליחות הנידונה כאן, הן בעיניי תודעות משלימות הנוקקות זו לזו.

¹ בראשית א', כ"ו-כ"ז.

² אמירה היא לשון ציווי, כמו שניתן לזהות בצירוף "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם". השורש א.מ.ר על צורותיו השונות מופיע פעמים רבות כלשון ציווי. האמירה בפרשת בראשית לא משמשת תמיד כציווי קלאסי אלא גם בתור כוונת הבורא וגילוי רצונו, כמו שניתן לראות ביום הראשון - "ויאמר אלוהים יהי אור".

באשר הוא - וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשְׁהָ וַיְרִדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרִמְשָׁת עַל הָאָרֶץ.³
הקב"ה מברך את האדם ביכולת לפרות ולרבות,⁴ ומצווה אותו לממש יכולת זאת ולמלא את הארץ. נוסף על כך, הוא מצווה אותו לכבוש את הארץ ולרדות בחי, בתור המין העליון והשולט. עצם הציווי המוטל על כתפי האדם עם בריאתו - בשונה משאר הבריות שנבראו ונותרו להתנהל בעולם בעצמם - מייחד את האדם משאר בריות העולם. זו הרי משמעות הציווי - אם האדם נצטווה, משמע שיש לו אפשרות בחירה האם לקיים את הצו אם לאו.

לכאורה, בהתבוננות פשוטה, מתעוררת השאלה 'מהו פשר הציווי כאן?' הרי טבע האדם הוא לפרות ולרבות, לשלוט בעולם החי ולנהוג בעולם כמין עליון.⁵ אלא שזה בדיוק העניין. האדם הוא יצור שזה עתה נברא - עדיין אין לו תפקיד בעולם. הציווי הוא זה שקובע את הטבע האנושי מכאן ואילך. אנו רגילים לחשוב שציווי מגיע לאחר שכבר קיים טבע מסוים, ואנו מצווים לבחור במימוש הצו.⁶ אך כאן הסיפור הפוך - הציווי הוא עצמו **נתינת התפקיד**, ולשם מילוי תפקיד זה שנקבע ברצון האל,⁷ נקבע גם טבע האדם, שרק מאפשר לו לממש את תפקידו בחייו.⁸ אם כן, מימוש התפקיד האנושי כאן לא מתבצע בפעולה

³ שם, כ"ח

⁴ יש להבחין לטעמי בין הלשון שנאמרה ברגים ובעופות - "ויברך אותם אלוהים לאמר פרו ורבו ומלאו את הימים, והעוף ירב בארץ", לבין הלשון שנאמרה באדם לעיל. אצל הדגים והעוף לא נאמרה לשון ציווי אלא ברכה בלבד. לכאורה, מרגע שהתברכו ביכולת זאת, מימשו אותה באופן טבעי, ללא אפשרות של בחירה. משמעות הברכה היא עצם היכולת לפרות, לרבות ולהעמיד צאצאים. מילולית, זו המשמעות הבסיסית ביותר של ה'ברכה', לפני משמעותה הכללית בשימוש הרווח היום. כמו ש'הברכת עץ' היא הולדת עץ חדש ממנו. ראה בהרחבה בספר "סוד העברי" מאת הרב יהודה ליאון אשכנזי (מניטו) עמ' 75.

⁵ כך ניתן לראות בהמשכו של פסוק כ"ז שהבאנו לעיל - "וַיְרִדוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכֹהֵל הָאָרֶץ וּבְכָל חַיַּה הָרִמְשָׁ עַל הָאָרֶץ". מכאן נראה שהיות האדם מין עליון וכובש הייתה בכוונה תחילה, עוד קודם בריאתו בפועל.

⁶ ניתן לראות ביטוי לצו מסוג זה במצוות מסוימות (בעיקר בין אדם לחברו), בהן התורה מודעת לטבע האנושי היצרי או האינטרסנטי ומזהירה את האדם לבל ייפול לעבירה או יבטל מצוות עשה. כך הוא למשל במצוות הצדקה, השבת אבידה, סיוע בטעינת משא לשונא ועוד.

⁷ יש להבחין בין **קביעת התפקיד**, כפי כוונת האל, בהמשך הפסוק הקודם "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדת הים ובעוף השמיים ובבהמה ובכל הארץ" וכו', לבין **נתינת התפקיד** שמתרחשת בציווי לעיל.

⁸ כך הבין גם הרמח"ל את משמעות הציווי: "זהו עניין ההפרש שבין המצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה, כי האדם המצווה יש כח בידו, מסור ממנו ית', שיתקן במעשיו התיקונים המצטרכים בבריאה, מה שאינו כן מי שאינו מצווה... אמנם לא יינתן הכוח הזה אלא למי שהוא מוכן מצד עצמו לקבלו, שכבר הוכן לזה מתחילה". (דעת תבונות, סימן קנח).

הדורשת מהאדם לחרוג מטבעו, אלא דווקא בהתנהלות בהתאם לטבעו. בכך שהמין האנושי פרה ורבה, כובש את העולם לרצונו, מנצל את משאביו ושולט בחי, הוא מממש את ייעודו.

ועכשיו שנוצרת

מאז ועד היום, הקב"ה ממשיך לברוא בני אדם בעולם ולקבוע להם תפקידים ומהיות. התפקיד הראשוני והבסיסי שניתן לאדם הראשון, לא נשאר בצורתו הגולמית אלא התרחב, התפרט והתעצב בהתאם להתפתחות העולם והאנושות. קול הצייווי עדיין מהדהד בעולם, אך לכל אחד הוא מורה לפעול בצורה אחרת - פושט צורה ולובש צורה. כפי שמלמד אותנו סיפור בריאת האדם, היסוד הראשון לפענוח ה"תפקיד" של כל פרט ופרט הוא התבוננות בטבע הייחודי של כל אינדיבידואל.

ניתן למצוא ביטוי רב משמעות ליסוד זה בדברי הגמרא בברכות:

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, מאי דכתיב: (קהלת ג', י"א) "את הכל עשה יפה בעתו"? מלמד, שכל אחד ואחד יִפֶּה לו הקדוש ברוך הוא אומנתו בפניו.

(בבלי ברכות מג, ב)

המפרשים על אתר מסבירים שהקב"ה נוטע בלב כל אדם נטייה לאומנות מסוימת ייעודית לו, שאותה הוא רוצה שיבצע בעולם. העולם זקוק לבעלי מלאכות שונות ומגוונות לשם השלמתו, ולכן יש צורך שכל אדם יימשך אל אומנות שונה ובה יתמקצע. הגמרא אמנם לא מדברת על שליחות רחבת היקף, אלא על בחירת מקצוע בלבד, אך העיקרון העולה ממנה הוא ברור - האדם נולד עם ייעוד מסוים, והקב"ה נטע בטבעו את המשיכה למימוש ייעוד זה. אולם, אף על פי שמשיכה זו טבועה בתוכו, אין היא מבטיחה את מימוש הייעוד. כדי להיענות לצו הא-לוהי, על האדם ללכת אחר טבעו ולממש את נטיית ליבו. האדם הוא בעל יכולת התבוננות ובחירה, ומורכב ממספר כוחות המושכים אותו

לכיוונים שונים. על כן, האדם נדרש להתבונן ולברר מהו הטבע שלו ולבחור במימוש, גם אם הדבר דורש התמסרות ויציאה מאזור הנוחות.⁹

מתוך עיקרון זה מסביר הראי"ה קוק בפירושו בספר "עולת ראייה" את תפילת "א-להי עד שלא נוצרתי",¹⁰ הייחודית ליום כיפור, ומפתח במידה מסוימת את התפיסה העולה מן הגמרא בברכות:

א-להי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. לפני שנוצרתי, כל אותו הזמן הבלתי מוגבל שמעולם עד שנוצרתי, ודאי לא היה דבר בעולם שהיה צריך לי. כי אם הייתי חסר בשביל איזו תכלית והשלמה הייתי נוצר, וכיון שלא נוצרתי עד אותו הזמן הוא אות, שלא הייתי כדאי עד אז להיבראות, ולא היה בי צורך כי אם לעת כזאת שנבראתי, מפני שהגיעה השעה שאני צריך למלא איזה דבר להשלמת המציאות. ואילו הייתי מייחד מעשי אל תכלית בריאתי הנני עכשיו כדאי, אבל כיון שאין מעשי מכוונים לטוב התכלית הרי לא הגעתי אל תכלית בריאתי ועדיין איני כדאי כמו קודם לכן.

(עולת ראייה, חלק ב, עמוד שנו)

הרב קוק מבין בפשטות שבעולם הנתון להשגחה פרטית, לא תיתכן מציאות של דבר שלא לצורך. מכאן שעצם קיומו של אדם מעיד על תכלית נסתרת שמחוללת את הווייתו ומלווה אותו עד יום מותו. הקב"ה שולח לעולם ברואים שישלימו ויקדמו את העולם בדרך שהוא מייעד להם, אלא שהאדם אינו יכול להישאר בהשגת מסקנה זו. הוא מצווה לפעול ולממש את חייו על פי העיקרון שהיא מנחה - "לייחד מעשי אל תכלית בריאתי". רבא - שאין לחשוך בו שהיה מן הבטלנים - לא מסתפק אפילו בכך ו"מחמיר" עם עצמו - לא משנה מהם מעשי,

⁹ רבינו בחיי בספר "חובות הלבבות", מעצים את הדרישה להיענות למשיכה זאת: "ומי שמוצא במידותיו וטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות, ויהיה גופו ראוי לה, ויוכל לסבל את טרחה, יחזר עליה וישים אותה סבה להבאת מזונו ויסבל מתקה ומרירותה, ואל יקוץ כשימנע ממנו הטרף בקצת העתים, אך יבטח בא-להים, שיספיק לו טרפו כל ימי חייו. ויכוון בטרדת לבו וגופו, לעמד במצות הבורא". (חובות הלבבות, שער הביטחון, סוף פרק ג).

¹⁰ הלקחה מתפילתו של רבא המובאת בבבלי ברכות יז, א

הם ודאי לא מכוונים לתכלית הטוב שביכולתי לעשות, ולכן תמיד מוטל עוד לפניי להשלים ולפתח. זו שליחות שאין לה סוף, עד שהקב"ה קובע את סופה ביום המיתה. העיקרון המרכזי העולה מדבריו הוא חשוב ויסודי - כל אדם נמצא בעולם זה לשם תכלית מסוימת שעליו למלא, ואין אדם בלתו שמסוגל לתכלית זו, משום שהוא האדם היחיד בו טמון השכלול המדויק של אוצרות הנפש הנצרכים לה.

גם מי שמאמין שהטיל עליו הבורא איזו שליחות מיוחדת לבצע בעולם – אמונה שאינה מצויה בקונצנזוס – לא בהכרח מחזיק בתפיסה שורשית של השליחות, שאותה נציג להלן. אנו רגילים לחשוב שמה שמוטל עלינו לבצע בעולם נקבע בהתאם לכישרונות, למגבלות ולאופי שלנו. אך למעשה, לא מדובר בתפקיד שאותו נבחרנו לשאת, אלא בשליחות. 'תפקיד' נכפף על אדם קיים ומוטל עליו, אך ה'שליחות' היא עצם ההצדקה לקיומנו. אדם נברא לשם ביצוע שליחות ייחודית לו. הוא לא נפטר בביצוע מעשה חד פעמי, אלא נדרש לקיום חיים של שליחות. השליחות שוזרת את חיי האדם מראשיתם ועד סופם. השליחות היא אחת, אך משתנה לפי המקום והזמן, מכילת-כל.¹¹ המבט צריך להתהפך – השליחות אינה מותאמת לאדם, אלא האדם מותאם לשליחותו. לכל אחד יש את המסע שלו, את המשקעים, המטענים, הכלים, היתרונות והחסרונות בהם חנן אותו הקב"ה, מולדים או נרכשים. הם לא סתם שם, הם שם כדי לעזור לו לבצע את המוטל עליו לעשות בעולם. לפיכך, מי שאינו מנצל את הטוב בחייו לשמו, לפעולה מוסרית או בעלת משמעות אחרת, כופר בתפקידו ומועל בפיקודו.

שאלתי מאת ה'

ניתן לשאול - אם מפתח השליחות הוא חיים בהתאם לטבע שלנו, מה נדרש מאיתנו מלבד לחיות את חיינו בטבעיות ובכך "לבצע את המוטל עלינו"? ממילא לעולם לא נצליח לפענח מהי השליחות הייחודית לנו. מה כבר יכול אדם לעשות על מנת למצוא את שליחותו? אלא שפה נמצאת התקלה בתפיסה - כניסה לתודעת השליחות היא עיקר הדרישה, ולא דווקא **מציאת** השליחות.

¹¹ ראה גם "שפת אמת" על פרשת ויצא, שנת תרס"א, ד"ה "בפסוק".

מוטל עלינו לכלכל את צעדינו בתבונה ולדרוש את שליחותנו, לא משום שאנו בטוחים שנוכל תמיד למצוא תשובה מוחלטת, אלא משום שעבודת האדם היא לחפש כיצד יוכל לפעול בכדי לממש את שליחותו. עובד ה' שואל עצמו באיזה אופן יוכל להתנהל בצורה הטובה ביותר עם האופי שניתן לו משמיים, מה הקב"ה רוצה ממנו ודורש ממנו. האדם מגלה ומברר את שליחותו בבחירות שהוא בוחר בצמתי חייו, מתוך התבוננות עמוקה פנימה.

במילים חודרות וחד משמעיות כותב הרב קוק בהמשך ספרו "עולת ראייה":

משורשי האמונה ויסודי החכמה האלוהית הוא לדעת שכל דבר שבעולם שממנו תוצאות לגורל חייו - המוסרי או החומרי - של האדם, אינו נעשה במקרה, כי כל המקרים כולם, בהזדמנות פגישתם, מכוונים הם לתכליתם. וכשהם נפגשים ומקושרים עם בחירת האדם, שיוציאם אל הפעל לתכלית הטוב, והוא מתעלם מבלי להפיק את התכלית הוא חומס את חוק המקרה ההוא, מהטוב העומד להיות נפעל על ידו.

(שם, חלק א, עמוד רע"ה)

יסוד הבחירה החופשית שניתנה לאדם, מחייבת אותו לבחור לנצל את מקרי חייו לתכליתם המכוונת מאת ה'. הרב קוק אינו מסתיר את האפשרות המסוכנת שאדם יחמיץ את ההזדמנות וישאירה בגדר אפשרות לא מנוצלת. (אולי ייתכן גם פספוס של חיים שלמים חלילה). אמנם אין לנו היכולת לנבא מהו הרצון הא-לוהי בכל הזדמנות נתונה, אך הרב קוק מדגיש כי העיקר הוא עצם הידיעה - "יסוד החכמה האלוהית הוא לדעת...". המכוונות האנושית מצד האדם ורצונו הכן להגשים את רצון האל הם חלקו של האדם בסיפור, והא-לוהים כבר יכוון את הדברים כך שהאדם יוכל למלא את שליחותו נאמנה.

בשלב זה אבקש להוסיף הבהרה. מאמר זה יוצא מתוך הנחות יסוד אמוניות מסוימות, שלא כל גדולי ישראל לאורך הדורות הסכימו להן. הוא צמח מתוך

תפיסת חיי ואמונותיי, ומתוך דברי ההוגים שעם גישתם אני מזדהה.¹² לא ניתן להוכיח באופן מוחלט את דבר קיומה של שליחות כזאת, ואין בדבריי התיימרות למוחלטות מסוג זה, אך בעולם פוסט-מודרני כשלנו, בו אמונות מתערערות ומאבדות מעוצמתן, אני מוצא חן, ענווה ועומק באמונה שמגיעה מתוך בחירה לראות את העולם ולחוות אותו באופן מסוים. כמו כן, בתשתית המאמר נמצאת שאלת ההשגחה הפרטית, שלא כאן המקום לפרוש את היריעה הרחבה בניסיון הגדרתה.

לשם ניסיון בירור זה, בחרתי לעיין בשני סיפורים תנ"כיים שלדעתי עשויים לשפוך אור על מהות השליחות האנושית ולברר פרטים וקווים כלליים אודותיה, זאת מתוך אמונה כי על ידי מבט מעמיק בספר הספרים ניתן להפיק בשורות קיומיות ומשמעותיות הטמונות בחובו, ולעמוד על תובנות יסוד לחיינו, שנאמר "נבואה שנצרכה לדורות - נכתבה".

הניסיון לעמוד על תובנות יסוד שעולות מתוך הכתוב, חשוב והכרחי לכל יהודי מאמין. את רשמיי מתוך אותו עיון אני פורש לפניכם.

"כבוד והדר תעטרהו"

משה רבנו מתוודע לראשונה לשליחותו במעמד הסנה הבווער. הקב"ה מתגלה אליו ומטיל עליו שליחות שיש בה כדי לשתק אדם - "וְעַתָּה לֵךְ וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פְּרַעֲהַ וְהִצֵּאתָ אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵמִצְרָיִם".¹³ היינו מצפים ממשה שפל הרוח והעניו מכל אדם לקבל את שליחותו ביראה ולהיענות לה, אך לא כך הוא נוהג. לא רק שאינו משתתק מיראת א-להיו, הוא אף מנסה להניא את הקב"ה ממתן שליחות זו בתואנות שונות. מדוע מסרב משה לשליחות זאת?

למעשה, משה רבנו הוא השלוח הראשון מבין דמויות ספורות אשר עליהן נכתב במפורש כי הקב"ה התגלה אליהן והורה להן מהי שליחותן, תוך שימוש בלשון "שליחות". הוא גם הדמות שתיאור מעמד קבלת השליחות שלה הוא הארוך

¹² לצורך העניין, בעיקר הרמח"ל, הבעש"ט, בעל התניא, ר' צדוק הכהן מלובלין, ר' נחמן מברסלב והרב קוק.
¹³ שמות ג', י"ז.

והמפוחת ביותר.¹⁴ בכך, חורגת שליחות משה משאר הופעות השליחות האחרות שאנו מוצאים בתנ"ך, וכל שכן מהשליחות העלומה שאליה אנו נקראים בחיינו אנו. אך דווקא מתוך הדיאלוג הייחודי ויוצא הדופן שמתנהל בין הקב"ה למשה, נוכל לגבש כמה עקרונות מהותיים ביותר בדבר השליחות, הנכונים לכל אדם. ראשית כל, משה, שזכה לתואר "העניו מכל אדם", מנסה להתחמק ממשא שליחות זו בטענה שהוא אינו ראוי לכך:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים: מִי אֲנִכִּי כִּי אֶלְךָ אֶל פְּרַעֲה וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם?

(שמות ג', י"א)

ניתן לצפות שהקב"ה יעמידו על טעותו ויסביר לו שהוא אכן ראוי לשליחותו, אך נראה שהקב"ה דווקא מקבל את דבריו: "וַיֹּאמֶר: כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ, וְנָהַלְךָ הָאוֹת כִּי אֲנִכִּי שְׁלַחְתִּיךָ - בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה".¹⁵ "כי אהיה עימך", זו תשובתו של הקב"ה למשה. כיצד משמשת תשובה זאת מענה למשה? הרי הקב"ה יכול למנות כל אדם לשליחות זו אם הוא מבטיח לו שיצליח את השליחות בידו. כיצד העובדה שה' יהיה עימו מצדיקה את בחירתו לשליחות? לשם כך יש להבין יסוד חשוב בסוגיית כבוד האדם, אל מול מידת הענווה הנדרשת מהאדם.

הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, שהרבה לשלב את נושא 'הייעוד האינדיבידואלי' במאמריו, מנגיד במאמרו "שליחות"¹⁶ בין אזכורים שונים של הכבוד, אשר מובא פעם בהקשר חיובי ופעם בהקשר שלילי. מחד, עומד הערך של כבוד הבריות כתשתית של מצוות רבות ביהדות - קבורה, כבוד המת, אבלות, מלבין פני חברו, "זקן ואינו לפי כבודו" וכו'. הוא מוסיף כי ניתן להבין את כלל המצוות שבין אדם לחברו כמושתתות על ערך כבוד האדם. "צלם הא-לוהים" שבאדם מובא כהסבר לערך הכבוד - האדם מכובד מתוך היותו בבואה של

¹⁴ חז"ל אף דרשו שמעמד הסנה ארך שבעה ימים, ועיין ברש"י על אתר.

¹⁵ שם ג', י"ב.

¹⁶ ימי זיכרון, מאמר ראשון.

הא-לוהים. במזמור ח' בתהלים, המהלל את ה' על גדולתו ורוב כבודו נאמר: "מִה אֲנוֹשׁ פִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם פִּי תִפְקְדֶנּוּ, וַתִּתְסַרְהוּ מֵעַט מֵאֵ-לֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תִּעֲטָרְהוּ".¹⁷ האדם מעוטר בכבוד א-לוהי, ובכך הוא כמעט נדמה לא-לוהיו. אם כן, האדם מחויב להעריך ולתפוס את עצמו כנברא א-לוהי בעל כבוד, ולא רק את חבריו ככאלו.

מנגד, הכבוד מצויר באופן שלילי ומכווער במספר מובאות אחרות - "הקנאה, התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם",¹⁸ או "כל המחזר אחר הגדולה, הגדולה בורחת ממנו".¹⁹ אם כך, הכבוד הוא מידה רעה שיש להתרחק ממנה או מידה א-לוהית מבורכת? אלא שיש להבחין בין שתי צורות של הכבוד. נביא את הדברים בלשון הרב סלובייצ'יק:

"הכבוד כשלעצמו הוא בבחינת מידה א-לוהית. כאשר האדם מחשיב עצמו וחולק כבוד לעצמו ומביא בכך לידי ביטוי את דבר שליחותו הגדולה של האדם המתבססת כולה על צלם א-לוהים שבו, אז כבודו של השליח הוא מעין בבואה של כבוד קונו. אולם אם האדם מחלל את כבוד עצמו ואת עצמו - הריהו מחלל בזה את צלם אלוקותו ואת שליחותו. אם אין האיש חש בחשיבות עצמו בתורת שליחו של הקב"ה, הרי הוא, בכזותו את השליחות, פוסל את צלם הא-לוהים שבו, את מהימנותו.

הכבוד עלול להיות מידה מגונה, כאשר האדם עומד בתוקף על כך שיכבדו אותו על מעלותיו. קדושתה של האישיות אינה נמדדת לפי שיעור ההישגים, כי אם לפי שיעור המאמצים ומסירות הנפש הכרוכים בהגשמת השליחות. ממילא אסור לשום אדם לדרוש כבוד לעצמו מזולתו. קיצורו של דבר: הכבוד הוא בבחינת מידה מגונה, כאשר

¹⁷ תהלים ח', ה'-ו'.

¹⁸ אבות פרק ד', משנה כ"א.

¹⁹ בבלי עירובין יג, ב.

הרגש הזה מזוהה עם יוקרה. "כל הרודף אחרי הגדולה, הגדולה בורחת ממנו", מפני שבגדולה כלול רגש של עליונות. כאשר הכבוד מתחבר אל מה שמשממע מתוך השורש האטימולוגי "כבוד" - "ואכבדה בפרעה ובכל חילו", כאשר רגש השליחות של נשיאה בעול כבוד, של היות האדם - השליח מלא ושופע כיסופים, אהבה ונאמנות למשהו נהדר ונאצל - הרי אז זו מידה א-לוהית.²⁰ (ימי זיכרון, שם)

על דרך זו עונה הקב"ה למשה על שאלתו "מי אנוכי". הקב"ה משיב לו - משה, באמת אתה כשלעצמך, על כל מעלותיך הטובות, אינך דבר. כל מעלה טובה, או ערך של כבוד שקיים בך, מקורו ממני, מן הא-לוהי שבך. אך כאשר אני עימך, כמו שאני מביטיח לך שאהיה, שוב אין אתה רשאי להתחמק בטענה שאינך ראוי. אני הוא הבוחר בך לשם ביצוע שליחות זו, וענוותנותך כאן אינה במקום. 'ענווה' אין פירושה שטטוש הערך העצמי לשם התחמקות מאחריות, מנשיאת עול, אלא ראיית עצמך כשליח האל לקיום רצונו.²⁰

וכך הוא עונה לו - "כי אהיה עימך". אתה לא מגיע אל פרעה בשם עצמך, אלא בתור שליח האל. אני הוא "הנותן לך כוח לעשות חיל". ככה, אין לך דבר לחשוש מפניו. להיפך, דווקא אתה, שנטעתי בך את מידת הענווה - שבגינה אתה סבור כי אינך ראוי לשמש בתור מנהיג ומושיע - נבחרת להנהיג את ישראל בדרך הענווה.

"לא חסרת דבר"

בהמשך השיח שבין משה לא-לוהים במעמד הסנה,²¹ משה שוב מנסה לטעון כי איננו מתאים לשליחות זו, אך הפעם מכיוון אחר:

²⁰ בדומה לכך מבין הרב קוק את קריאת אברהם "הנני", כהיענות לשליחות האל מתוך ענווה - "הנני" הוא לשון ענוה וזריזות, כי העניו הוא זריז. "אברהם מבין כי ענוותנותו צריכה להביא אותו למוכנות וזריזות לביצוע צו האל ולא לרתיעה מפניו. (מידות הראיה, מידת הענווה, פסקה א. מבוסס על דברי מדרש תנחומא לפרשת וירא סימן מד).

²¹ שתי הטענות הקודמות לטענה בה נדון כעת, נוגעות לבעייתיות מסוימת שמוצא משה בביצוע שליחותו - הראשונה היא "וְאָמְרוּ לִי מָה שָׁמוּ?" - "מָה אָמַר אֲלֵהֶם?", והשנייה היא "וְהָיָה לֹא יֵאֱמָרוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקִלִּי, כִּי יֵאֱמָרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'". הקב"ה "פותר" לו את שתי בעיות אלו באמצעות נתינת שמו ובאותות שיעשה לעם ישראל.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה': בִּי אֶ-דְּנִי, לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנֹכִי, גַּם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֶשֶׁם גַּם מֵאֲזַד דְּבָרְךָ אֶל עַבְדְּךָ, כִּי כָבֵד פֶּה וּכְבֹד לְשׁוֹן אֲנֹכִי.

(שמות ד', י')

כאן משה נכנס לעומקו של עניין - לטכניקת השליחות הנדרשת. הוא מתבונן ב"דרישות התפקיד" ואינו מבין כיצד יוכל הוא, אדם בעל ליקוי דיבור מולד,²² לדבר ברהיטות לפני פרעה ולשכנעו לשלח את עם ישראל ממצרים. האם לא עדיף שאדם בעל יכולות רטוריות מזהירות יותר יבצע את השליחות? לכאורה, ההתחמקות של משה לגיטימית. באמת נראה שמוגבלותו של משה אינה הולמת שליחות מסוג זה. אך הקב"ה הופך בפניו את התמונה:

וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו: מִי שָׁם פֶּה לְאָדָם אוּ מִי יְשׁוּם אֶלֶם אוּ חֶרֶשׁ אוּ פֶקֶח אוּ עוֹר? הֲלֹא אֲנֹכִי ה'! וְעַתָּה לֵךְ, וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֶשֶׁר תְּדַבֵּר.

(שם, י"א - י"ב)

הקב"ה שוב משיב למשה כי לא היטיב לראות נכונה את המציאות, ומאיר לו כיצד לראות את פני הדברים, כאומר לו - "אתה סבור שבחתייך כן למרות מוגבלותך? שמוגבלותך היא תקלה, הפרעה לתכנון הא-לוהי? אינך אלא טועה! המוגבלות עצמה היא חלק מהתכנון. אני הוא זה ששמך כבד פה, ואני הוא זה אשר יורה לך את אשר תדבר. שליחותך היא שתבעה את כבודות פיך.²³ נדמה לך שמנהיגו של עם ישראל, המתווך בינו לבין א-לוהים, נדרש להיות רהוט, חד, ובעל כישרון דיבור וסחף? ההיפך הוא הנכון. האמת המוחלטת של תורת ישראל צריכה להתגלות דווקא באמצעות אדם נטול כישורים כריזמטיים סוחפים, לכל יאמרו הבריות שיוצאי מצרים הלכו שבי אחר קסמי פיו, והאיש כבש את דמיון ההמון ואת לבו בכישרונו הרטורי.²⁴

²² הפרשנים חולקים בפרשנות אותה "כבודות פה"; הפירושים נעים בין גמגום לבין חוסר כישרון רטורי וחוסר כריזמה. לצורך העניין, אין זה משנה מהי בדיוק אותה מוגבלות.

²³ כן מצינו גם אצל עמוס הנביא שהיה מגמגם. חז"ל דרשו שנקרא עמוס בגלל שהיה "עמוס" בלשונו. (ויקרא רבה, י, ב).

²⁴ מקורם של כמה חלקים מרעיון זה נמצא בדרשת הרב גרילק לפרשת שמות.

מטרת שליחותו של משה הייתה לגרום לעם ישראל להאמין ולדבוק בו בתור מעביר דבר ה', מתוך אמונה בא-לוהי ישראל המושיע אותם. **אמונת ישראל צריכה להתפתח בקרבם פנימה.** רק כך, בתהליך ארוך, ייצאו ישראל מן השעבוד, מתוך שערי הטומאה, לדבקות שתביא אותם טהורי לב להר סיני. מומו של משה היה אפוא סגולתה הגדולה של השליחות. גמגומו וכבודות לשונו היו חותם האמת הטבוע בדבריו. הם הצביעו על נקיות מהלכיו מכל שמץ של דמגוגיה מלהיבה העלולה להטעות ולמשוך אחריה גם אנשים נבונים.²⁵

הקב"ה אינו מותיר את משה לבדו. אין לראות בדבריו "וְאֶנְכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהוֹרִיתִיךָ אֶשֶׁר תִּדְבָּר" הבטחה לסיוע גרידא, אלא עניין מהותי יותר. הקב"ה מודיע למשה כי תפקידו אינו אלא לשמש כלי להעברת דברו אל בני ישראל. אין עניין ביכולת הדיבור של משה עצמו. תוכן הדברים, ולא צורתם, הוא החשוב וההכרחי.²⁶

מתוך שליחותו הפרטית של משה, אנו יוצאים לתפיסה יסודית אודות כל שליחות שהיא - אל לו לאדם לחשוב כי אינו מסוגל לשליחותו. הקב"ה פועל למעשה בהתאם לכלל ההלכתי "שלוחו של אדם כמותו", המחייב שהשליח יהיה בעל יכולת לבצע את שליחותו, כ"יד ארוכה" של שולחו. על דרך זו נאמר "אין מעמידים לאדם ניסיון שאינו יכול לעמוד בו". אף יותר מכך, ייתכן שמה שנראה כעת כחיסרון או כמגבלה, יתגלה יותר מאוחר בתור דבר חיובי הנצרך לשם קיום השליחות.

שעשה לי כל צרכי

זוהי נקודת המוצא של המסע אל תודעת השליחות. תפיסת העולם לפיה כל אדם נולד לתוך המציאות בה הוא צריך להיוולד לצורך שליחותו, ואין זה משנה מהי

²⁵ כך גם מפרש הר"ן בדרשותיו את כבודות הפה של משה: "והוסר ממנו בהשגחה גמורה הדבור הצח, למען לא יחשב שהיות כלל בני ישראל וגדוליהם נמשכים אחריו יהיה להמשכם אחר צחות דבריו" (דרשות הר"ן, דרוש שלישי).

²⁶ כך מפרש המלבי"ם על אתר: "ולו עוד טעם בזה, מצד שמשה היה מוכן להיות נביא תורה, והיה צריך שלא יוסיף אפילו אות אחת מדעתו, רק הדברים אשר ישם ה' בפיו, לכן היה בהשגחת ה' שיהיה כבד פה שבזה ידעו כולם שה' הוא הדובר בו, והוא אשר שם הדברים בפיו, ואם כן מה שהיה משה אילם וכבד פה, לא היה העדר, רק פעולת פועל, שה' שם אותו אלם בכוונה, כי מצד תולדותיו היה ראוי שידבר ככל האדם, כי נולד בשלמות בלי שום חסרון כלל."

אותה מציאות. התנאים הפיזיים והמנטליים שבהם הוא מצוי, תכונות האופי ושכלול של אישיותו, כולם נועדו לצורך מטרה - והמטרה לא מסתיימת בו, היא גדולה ממנו.

יש להבהיר, דברים אלו אינם נכונים רק ביחס לקושי. גם מי שנולד עשיר, חכם במיוחד, חזק או מוצלח, נדרש להתייחס באותו אופן לתכונותיו. זו נקודה חשובה ביותר, המחייבת גם את האדם המאושר והמוצלח ביותר להתבונן מחדש בתפקיד חייו. לא רק את הקושי יש לגאול, אלא גם את הסתמיות. כמו כן, לא רק נקודת הפתיחה של האדם רלוונטית לשליחותו, אלא גם מאורעות חייו, לכל אורכם, הם במידה מסוימת חלק ממגמת שליחותו.²⁷ ביטוי משמעותי לעיקרון זה מצוי בפירושו של הרב קוק לברכת "שעשה לי כל צרכי":

כשהאדם מרגיש את עצמו עומד במהותו, בחייו, יודע הוא בבירור, שכל מה שהוא צריך לטובתו עשה לו השם יתברך מחיה החיים, יוצרם ומכלכלם. אין הבדל כלל בין החסרונות ובין היתרונות - כולם הם צרכיו של אדם, וכל הדרוש לו באמת למגמת תכלית טובתו האמתית נעשה ונשלם בחמלת אב הרחמים. עיקר ההכרה של הודאת הטובה במילוי ספק החיים הוא, שאנו יודעים שכל צרכינו עשויים הם, מצויים במציאות, ועל פי ההטבה של המעשים והתעלות המוסר והקדושה יהיו גם כן מצויים לנו ומוגעים לידינו באופן מספיק וקל. ואז, על פי התיקון המוסרי שיש על ידי המחסור ושבת העוני, הרי זה גם כן בכלל מילוי הצרכים. אבל על כל אלה מאיר הרעיון, שבמציאות ההכנה שבבריאה כבר הכין ועשה כל מה שאנחנו צריכים לו, בין בעניינים הנוגעים להשלמה החומרית שלנו בין בעניינים הנוגעים

²⁷ כאן יש להיזהר מלטעון שכל דבר קטן או גדול שקורה לאדם הוא לצורך תכלית שליחותו. כמו כן, לא הכול נתון לפרשנות ולהתבוננות עומק.

להשלמתנו הרוחנית, על פי אותה המידה העליונה, הידועה לחכמה
הטהורה, המתגלה בחסד עליון בהנהגת היצור כולו.
(עולת ראייה, חלק א, עמוד עד)

כאשר מסתכלים על הדברים בהשקפה אמונית, ומרימים ראש מעבר לצרות
המבט שיש בסבל עצמו, ניתן לתפוס גם את העוני כמצמיח ישועה. כאשר האדם
מצליח באמת להתעלות מעבר למבטו המצומצם, הוא יכול לתפוס אפילו את
העוני כברכה. זאת רק אם האדם השכיל להפיק מאותו מצב את המיטב שהיה
נדרש ממנו להפיק. במבט גבוה עוד יותר - מאיר הרעיון שהקב"ה הכין לא רק
את הדרוש להשלמתנו הפרטית לטובתנו, אלא גם את הדרוש לשם השלמת
הנהגת היצורים כולם, על פי החוכמה העליונה.

המסקנה המתבקשת מכל האמור לעיל היא הדרישה להתבוננות עצמית. הדרך
לחיים של שליחות, שיש בהם מן התודעה הרצויה, היא התבוננות על חיינו.
עלינו להביט מקרוב על סיפור החיים שלנו שעיצב אותנו להיות מי שאנחנו, על
האופי שלנו, על הכישורים, המוגבלויות, הקשיים וההתמודדויות שלנו, ואפילו
על חטאי העבר שלנו. אני סבור כי תנועת נפש זו תביא אותנו להכיר בעצמנו
ובערכנו. רק אדם המכיר בערכו, מוכשר באמת לומר בענווה "הנני", ונכון לקיים
רצון בוראו. במקום הניסיון לברוח ממה שמייחד אותנו, ולהתיישר לפי אמות
מידה קבועות ומוסכמות חברתיות, יש להציע דרך פעולה אינדיבידואלית, שלא
רק שאינה מדכאת את האופי הייחודי, אלא מרימה אותו ומייחדת אותו לה'
יתברך. הפרקים הראשונים של חיינו כבר כתובים. מתוכם צריכים אנו להסיק לא
רק מה צריך להיות המשך הסיפור, אלא גם לקחת אחריות ולכתוב אותו - פרק
אחרי פרק, בחירה אחרי בחירה. עלינו לתפוס את חיינו כמלאים בהזדמנויות
שעלינו להפיק. כל זאת תוך כדי אמונה מתמדת שהקב"ה - הסופר האמיתי של
הסיפור שלנו - יוביל אותנו אל המקום הנכון לנו, ויביא אותנו למילוי שליחותנו.

א-לוהים חשבה לטובה

לשם המחשת דרך התבוננות זו, אבקש לעיין בסיפור נוסף העוסק בשליחות -
סיפור יוסף ואחיו. סיפור זה הוא לדעתי "בניין אב" לשליחות, ומגלם תפיסה

אמונית שורשית מאוד. הוא אוגד בתוכו גם את ההתבוננות לאחור על חיינו וגם את ההשקפה הנצרכת אל העתיד.

יוסף חולם שני חלומות, בהם הוא מוצב בעמדה של גדולה מול אחיו, אביו ואמו. במובן הפשוט והראשוני, חלומות אלו הינם בגדר חזון נבואי - התרחשות שעתידיה להתגשם לאחר הגלגולים השונים בסיפור. יוסף - שספק אם מבין את גודל משמעות האירוע - רץ נרגש לספר לאחיו את חלומו, והם מצדם משיבים לו בדברי שנאה ושטנה. ההמשך מוכר - האחים אינם מסוגלים לשאת יותר את התנהגות המתנשאת, משליכים אותו לבור ולבסוף מוכרים אותו לישמעאלים.

בהתבוננות עמוקה, נראה שניתן למצוא שני רבדים בחלומות יוסף. הראשון הוא הצצה אל סוף הסיפור. החלומות יוצרים רושם של מהלך אירועים, שסופו תוכנן מתחילתו. יוסף מתוודע בחלומו לגדולה שאליה יגיע ברבות הימים. הוא איננו מסוגל לשאת בשתיקה את התחושה המטלטלת, ולכן משתף את אחיו. על פי קו מחשבה זה, אין זה משנה איך יגיע יוסף לאותה עמדת עליונות, משום שכבר מראש נודע שהוא אכן יגיע אליה. כיצד? לזה ידאג הא-להים. אך הרובד השני, שגם הוא גלוי לעין, ישיר יותר. לחלומות, בראש ובראשונה, יש תפקיד ריאלי מכריע בהתגלגלות המקרים. שנאת האחים אליו בעקבות החלומות, מובילה למכירתו לישמעאלים, מהם הוא התגלגל לבית פוטיפר ומשם לכלא ולארמון פרעה בתור משביר מצרים. למעשה, מבלי שידע, בעצם בחירתו לספר את החלום לאחיו, יוסף לקח חלק בהתפתחות הסיפור שהקב"ה קבע עבורו.²⁸ אך האם נהג יוסף כשורה כשבחר לספר את החלום לאחיו? האם התנהל נכונה מול אותו חלום?

בהתפתחות הסיפור ניתן למצוא שני 'תפקידים' אותם נושא יוסף סביב מוטיב החלום, וכן שתי צורות התנהגות בהן נוקט יוסף בעקבותיו. בחלומותיו, יוסף הוא **החולם** - הוא מושא החלום, והוא זה שצריך להתעורר לפעולה על מנת להגשימו ולהעניק לו משמעות. דווקא במקום זה, יוסף בוחר בדרך פעולה

²⁸ שני הרבדים קיימים גם בחלומות השרים בבית הכלא, ובחלומות פרעה על שנות השבע והרעב. בשני זוגות החלומות ישנה נבואה בלתי מפוענחת, וגם חשיבות כשלב במהלך ההיסטורי-א-לוהי. להרחבה בנושא זה, מומלץ לעיין במאמרו המצוין של הרב תמיר גרנות, על פרשיות השבוע העוסקות בסיפור יוסף, הנמצאות באתר ישיבת פתח תקווה. רעיונות מסוימים הכתובים בפרק זה נשאבו מתוך אותו מאמר.

פאסיבית. הוא אינו מתבונן במשמעות החלום, ואינו שואל את עצמו שאלות הנובעות מכך; מה מטיל עליי החלום לעשות? לאיזו שליחות אני נקרא? יוסף מתמקד בסוף, בשורת המחץ, ומשתף ביהירות ובפזיזות את אחיו בחלומותיו. הוא אינו תופס את החלום בתור התגלות של צו א-לוהי. בנסיבות אלו החלום הופך את תפקידו - במקום חלום שאמור לעורר בקרבו השראה לפעולה, החלום תופס את מקומו כגורם מכריע בהתפתחות האירועים. כאן למעשה מתגלה לעינינו ההשגחה הא-לוהית בפעולתה, בעוד שיוסף עודנו פסיבי ומובל בעל כורחו.

לעומת זאת, בחלומות השרים ובחלומות פרעה יוסף הוא פותר החלום. הוא תופס עמדה אקטיבית - לא רק בעצם פתרון החלום, פעולה המחייבת התבוננות ונתינת משמעות - אלא גם בפעולות המעשיות אליהן מוביל אותו החלום. יוסף איננו נשאר אדיש מול חלום פרעה, ואיננו מסתפק בפתירתו, אלא מציע את דרך ההתמודדות הנכונה מולו. יוסף מבין את גודל הבשורה הרמוזה בהם, ונקרא אל שליחותו בתור משביר ארץ מצרים. ניתן להציע כי המאורעות שעבר יוסף הביאו אותו להתבגר ולהבין את משמעות החלום בתור חזון התובע מן האדם נקיטת עמדה מעשית.²⁹ רק בחלום פרעה הוא עובר למצב של 'פותר חלומות' שיודע גם כיצד החלום והחזון יכולים להתלבש בכישוריו ולהביא למימוש ייעודו. יוסף פוגש בהזדמנות ולומד כי עליו להתערב במציאות לשם השלמתה.

תפקידו של הנביא היהודי, (בניגוד למגיד העתידות בתרבויות אחרות), אינו לגלות את העתיד כדי שנדע מה עתיד לקרות, אלא כדי שנדע מה מוטל עלינו לעשות ביחס אליו. וכלשונו של הרב תמיר גרנות: "ברגע בו הבין יוסף שהמעלה הנבואית שלו איננה באה רק להקנות לו יתרון אישי או כדי להיות מקור להצלחתו, אלא היא מטילה עליו שליחות - הוא נכנס לשלב חדש בהתפתחותו הרוחנית כשליח ה'. שלב המפנה הוא השלב שבו יוסף מפסיק לפעול כחולם עתידות ועובר לפעול כ"נביא יהודי".³⁰

²⁹ לסיבת המפנה דווקא בסיפור פרעה, ראה במאמר הנ"ל של הרב תמיר גרנות.

³⁰ משוכתב ומעובד מדרשתו על פרשת "מקץ".

את השלמתה של התפתחות הכרתית ואמונית זו, אני סבור כי ניתן למצוא באחד מרגעי השיא של סיפור יוסף. לאחר דין ודברים שמטיח יהודה ביוסף, יוסף חושף כי הוא אחיהם ופורץ בבכי, אך הם נרתעים ויראים ממנו. על מנת לנחם אותם, הוא גורם להם להבין כי אינו כועס עליהם, משום שכעת הוא מבין את התמונה המלאה, שבה גם הם לקחו את חלקם ההכרחי:

וְעַתָּה אֵל תַּעֲצְבוּ וְאֵל יִחַר בְּעֵינֵיכֶם פִּי מִכְרַתְּם אֹתִי- הֲנֵה פִי לְמַחְזֶה שְׁלַחְנִי אֶ-לֵהִים לְפָנֵיכֶם... וַיִּשְׁלַחְנִי אֶ-לֵהִים לְפָנֵיכֶם לְשׁוּם לְכֶם שְׁאֲרִית בְּאָרֶץ וְלִהְיוֹת לְכֶם לְפָלִיטָה גְדֹלָה. וְעַתָּה, לֹא אֶתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה, פִּי הֶ-אֱלֹהִים, וַיִּשְׁמַעֲנִי לְאָב לְפָרְעָה וּלְאֲדֹנָי לְכָל בֵּיתוֹ וַיִּמְשַׁל בְּכָל אָרֶץ מִצְרָיִם.

(בראשית מ"ה, ו'-ט')

וכן בסוף ימיו:

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף: אֵל תִּירְאוּ, פִּי הִתַּחַת אֶ-לֵהִים אָנִי. וְאַתֶּם תִּשְׁבַּחְתֶּם עָלַי רַעְיָה, אֶ-לֵהִים תִּשְׁבַּחַה לְטֹבָהּ, לְמַעַן עֲשֶׂה פִּיּוֹם הַזֶּה לְהַחִיית עַם רַב.

(בראשית נ', י"ט-כ')

יוסף מבין כעת כי המאורעות שאותם החשיב כגורל סתום ואכזרי לא היו אלא אבני דרך למילוי תפקידו ושליחותו הא-לוהית - להחיות עם רב. כאשר הוא מבין את מקומם של האחים בסיפור, הוא פותח פתח לסליחה, ואולי אפילו להוקרת תודה כלפיהם, בתור מי שגלגלו את המציאות כפי כוונת האל. ההבנה הרטרואספקטיבית של יוסף משלימה את הסיפור וחותרמת אותו, בכך שהוא מבין כי הוא כלי בידי ההשגחה ותפקידו הוא למלא את תכניתיה. בסוף סיפורו האישי, יוסף מגיע אל ההכרה המלאה שאליה, סבורני, גם אנו נדרשים. ההכרה בשליחות ובייעוד, ההכרה בהשגחה, ההכרה כי התנאים המציאותיים, גם הקשים שבהם, אינם סתמיים אלא בעלי חשיבות מרעפת, המוכנות וההיענות לצו האל הדובר אליי מתוך הסיפור שלי, תשומת הלב כי מונח משהו לפניי שדורש את התבוננותי וקורא לי לאחוז בו, להכניס אותו אל ראשי ותודעתי - כל אלו הכרחיים עבור מילוי ייעודנו בעולם.

סיפור יוסף מלמד אותנו על חשיבות נתינת הפרשנות והמשמעות לחיינו ועל המסוגלות האנושית להגיע לפרשנות זו. ההשגחה מבצעת את פעולתה בעולם, אך אנו עדיין נדרשים להתעוררות מצדנו, התעוררות לתת לרצון ה' לזרום דרכנו, לאפשר לא-להים לפעול דרך מעשינו, וזאת על ידי פתיחת תודעתנו והליכה לאור תוכנה זו. תודעת השליחות לפיכך, נזקקת גם לתודעה מעט הפוכה לה - תודעת ההשלכה.³¹ חוסר הוודאות בחיינו איננו חייב להתפרש כמחסום. הוא יכול גם לפתוח בפנינו צוהר לתודעה אחרת, לסוג תקשורת שונה עם הקב"ה, שבו אנו אמנם פועלים, אך נותנים לו להוביל. חלום יוסף יכול היה להיוותר חלום בלבד, לולא בחרו האחים למכור את יוסף לישמעאלים. הסיפור כולו יכול היה להיגמר אחרת אם יוסף לא היה נוקט עמדה מעשית מול חלום פרעה או לא היה מבין את משמעות הדברים בצורתם הפנימית, ובוחר בסלחנות כלפי אחיו.

בחלום אדבר בו

מתוך סיפור יוסף, שאותו שוזר מוטיב החלום מתחילתו ועד סופו, אני רוצה להציע פריסה רחבה יותר של תפיסת החלום כמייצג מרחב שלם של התרחשות אנושית.³²

החלום, כ"אחד משישים לנבואה", הוא צוהר שבאמצעותו נחשפת התשתית העמוקה של נפש האדם. החלום מגלם בתוכו עומקים מנפשו של האדם המוצאים ביטוי בחלום, על תרחישיו ותיאוריו הדמיוניים. התפיסה כי החלום הוא 'מעין נבואה', מלמדת כי הדמיונות של האדם והמחשבות התועות שלו, גם הם אדוות של נבואה.

כיצד ייתכן הדבר? הרי אין בחלומות גילוי נבואי חיצוני לאדם, מן הסוג שאנו מכירים מסיפורי הנביאים שבתנ"ך, אלא הליך שגרתי וריטואלי שנמצא בחיי כל אדם ואדם. חלום הלילה שלנו אינו מראה נבואי, שהרי הוא נרקם מתוך הרהורי הלב, כמו שאמרו חז"ל - "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי ליבו".³³ אך אין באמירה שהחלום צומח מתוך הרהורי הלב כדי לסתור את מימד ההתגלות

³¹ להרחבה בנושא ההשלכה, ראה מאמרי "תשליך אחי, תשליך" בגיליון "אביע 17".

³² לשם הצעה זו, נעזרתי במאמרו הנ"ל של הרב שג"ר "לא-לוהים פתרונים" בספרו "להאיר את הפתחים".

³³ בבלי ברכות נה, ב.

שבחלום, משום שההתגלות היא שיקוף של הרהורי הלב. לשם הבנת מימד ההתגלות שקיים בחלום, יש חובה בתפיסה כי הקב"ה מתגלה אלינו דרך הרהורי ליבנו. ההשגחה לא נעצרת בהכוונת המאורעות, אלא מגיעה עד למחשבות בני אדם. זוהי נקודה שיש לתת עליה את הדעת.

על כל פנים, במאמר זה אין בכוונתי להציע מעקב שיטתי אחרי חלומות הלילה במטרה לחפש בהם את ההתגלות, אלא להביע עמדה פשוטה הרבה יותר - החלום אינו הדבר כשלעצמו, החלום הוא כלי שעוזר לנו להשקיט את מערכות החשיבה שלנו, על מנת לפנות מקום למה שמעסיק אותנו בעומק, גם אם לא היינו מודעים אליו. לכן לטעמי, ניתן להפסיק לדבר על חלומות הלילה, ולהתייחס ישירות ל"חלומות" שלנו במובן המטאפורי - למערכת הרצונות והשאיפות שלנו. הקב"ה לא מתגלה אלינו דרך המציאות בלבד, אלא גם דרך החלומות שלנו, שבנינו ושטיפחנו.

רבי מרדכי יוסף ליינר מאיזביצה, בעל 'מי השילוח', היה מייסד חסידות איז'ביצה שחכמיה לאורך הדורות האדירו את מקומה של ההשגחה הפרטית בתוך עולמו האישי של האדם. אנסה להציג כיצד התגלם עיקרון זה של התגלות הקב"ה בתוך עולם הרצונות של האדם, בתורתו של "מי השילוח":

הנה במציאות האדם נמצאו חמישה כוחות והם: הרהור, מחשבה, רצון, מעשה ודיבור. אם המעשה בא לאדם כסדר הזה, שמתחילה בא בהרהור ואח"כ ירדה למחשבה ולרצון, אז יהא בטוח שהמעשה הזה הוא מרצון השם יתברך ונצמח ממקור חיים. אך אם בא לאדם הסדר הזה, שמתחילה בא רצון ללב ואח"כ ירדה למחשבה אז צריך המעשה הזה בירורים, כי אולי גוף צמיחת הרצון נולד בו מחמת איזה נגיעה מחמדת העולם הזה... כי יש בכל דבר שברא השם יתברך ניצוץ קדושה, רק יש בו פנימיות וחיזוניות, ותדע לברר הטוב מן הרע... ובאם יחטא חס וחלילה האדם במעשה, יקדים לחקור ולתלות במחשבה והיינו בשורש החיים שלו, וצריך לעשות תשובה לרפא את

שורשו ולא יתלה את החיסרון ברצון, כי הרצון יכול להיות שאחרים
הכניסו לו.”

(מי השילוח לפרשת יתרו, ד”ה אנכי ה’ א-לוהיך).

מי השילוח מצייר שרשרת חוליות שנמשכת מן ההרהור הראשוני ועד למעשה.
על ידי מעקב מדויק אחר שרשרת זו סבור מי השילוח כי ניתן לעמוד על שורש
הרצון שנמצא במחשבה, שנולדה מתוך הרהור הלב. מי השילוח מחלק בין
הולדת רצון “כסדר” ל”שלא כסדר”. לדבריו, הקב”ה נוטע באדם הרהורים
שיעוררו בו רצון חיובי ויביאו אותו בסופו של דבר לפעולה, אך ישנם גם
מקורות נוספים, שליליים, שייתכן שייוולד מהם רצון שלילי. כדי לנהל את חייו
בתבונה, על האדם לברר מהו מקור הרצון שלו, ממה הוא נובע ולאן הוא מכוון
אותו.

דווקא בתורתו של מי השילוח, ניתן למצוא סייג חשוב לעיקרון חדשני זה.
העובדה שהקב”ה נוטע בנו רצונות אינה מאפשרת לנו להימשך כעיוורים
אחריהם. אפשרות מסוכנת זו עלולה להוביל לקידוש החטא בתור “רצון ה’”, גם
כשברור שלמעשה אין הדבר כך כלל, כמו שמזהיר מי השילוח בהמשך הפסקה.
לא להפקרות כזאת אנו מכוונים.

הדרישה העולה מן הכתוב היא בלתי אפשרית לכאורה. לעולם לא נוכל להיות
בטוחים שרצונותינו אכן טהורים ופנימיים, ואם כך ממילא גם אין משמעות
לדברי מי השילוח. אך דעתי היא שהאמירה כי הקב”ה מגלה את רצונו דרך
רצונותינו מגיעה בכדי לרכך עמדה הפוכה, המדגישה את חוסר יכולתו של
האדם לחתור להבנת רצון האל. האדם השואף לקיים את ייעודו ולעשות את
רצון ה’ עומד נאלם מול ההסתר שקיים בעולם. לכן, כמענה לתחושת מחדל זו,
ניתן למצוא בדברי מי השילוח הבטחה כי מי שישתדל לטהר את ליבו ולברר את
רצונותיו, יוכל לזכות בהגשמת רצון ה’ בעת קיום רצונו שלו. כמובן שתנועה זו
אינה באה בנקל ועליה להיות מלווה בעבודה מתמשכת של היטהרות וזיקוק,
אך אני סבור כי ניתן למצוא באמירה זו נחמה גדולה לאדם המבקש את מימוש
שליחותו. אין בסייג שקיים בסוף דבריו כדי לבטל את המשמעות העמוקה של
דבריו הראשונים, אלא רק להורות על משנה זהירות.

חיזוק משמעותי לעמדה זו ניתן לשאוב מהמשנה במסכת אבות:

הוא [רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא] היה אומר: עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך.

(אבות פרק ב', משנה ד')

בעל ה'שפת אמת' דורש את האמור לעיל לעניין ההתמסרות לשליחות, וכך מפרש:

כי האדם בעולם הזה נקרא שליח מצווה, וצריך כל אדם לידע כי הוא שליח ה' יתברך בעולם הזה. וכפי שיודע זאת וכל מעשיו על כוונה זו, וגם שיודע שכל מה שיזכה לעשות גם כן על ידי שרצונו יתברך שיהיה נעשה רצונו, אז חפץ ה' בידו יצליח, אבל צריך האדם למסור נפשו בשליחותו לידע ולזכור כי כל עמידתו כאן בעולם הזה לעשות השליחות ואז מצליח. פירוש, נותן נפשו לבטל כל הרצונות כשבא לעשות רצון הבורא יתברך, כמו שכתוב "בטל רצונך מפני רצונו". והיינו שיאסוף כל רצונות שלו לבטלם רק לקיים רצון עליון, ועל ידי זה מצליח בשליחותו.³⁴

אני סבור כי דברי בעל ה'שפת אמת' עומדים בדיוק על הנקודה שאותה כה קשה לממש. הוא מצייר בדבריו נוסחה פשוטה - השתדלות האדם לקיים את רצון ה' בכל תנאי ובמסירות נפש, מעלה אותו לדרגה שבה רצונו נהיה באופן טבעי רצון הקב"ה, ובכך רצונו לקיים את רצון ה' מתממש. רצון הקב"ה למעשה מתלבש ברצון האדם. אין הכוונה שכל תנועה ותנועה של האדם תהווה רצון ה' שמתגלה בעולם, אלא שההתמסרות לרצון ה' ולשליחות תעורר תנועה מלמעלה כסיוע וכמענה.

³⁴ משוכתב ומעובד מדרשותיו על פרשות השבוע "חיי שרה", שנת תרל"ב ו"שלה" שנת תרנ"ח. ראה גם בפרשת נשא תרלז, שם פירש את "יישא ה' פניו אליך" כהתעוררות הרצון בהתלהבות, כמו משואת אש המסמנת על רצון ה'. באופן כללי האמין השפת אמת כי ככל שאדם מתוקן ומאמין יותר הוא מסוגל לכון לרצון ה' טוב יותר.

כפי שאמרנו לעיל, הקב"ה לא יתגלה אלינו ויאמר לנו בפירוש מהי שליחותינו בעולם. אך עצם האמונה כי קיימת שליחות נעלמת שכזאת, עשויה לספק את תנועת הנפש שתביא למוכנות לקיום רצון ה'. זהו עיקר חשיבותה של תודעת השליחות. מתוך תודעה זו מסוגל האדם ליצור זיקוק של הרצון הפנימי בו, תוך הסרת הסיגים הזרים לו, וכך לגלות ברצונו את רצון ה', לגלם את רצון ה' בפעולות חייו. גם אם אין מתכון למציאת שליחות, או אפילו תשובה החלטית לשאלה 'לאיזה כיוון לפנות?' בעת בחירה מהותית, תנועת הנפש היא כבר צעד לקראת מציאת תשובה כזאת - במציאות העוטפת אותנו, וברצונו הפנימי, שלרוב מגיב אליה.

כלי לשליחותך

גם לאחר בירור והעמקה בנושא השליחות, נותרה הסכנה שהיא תישאר מושג רחוק ותיאורטי, המרחף מעל חיינו מבלי שנפגוש בה באמת. האדם המודרני - גם זה העובד את אלוהיו בלב שלם - לאו דווקא חווה את יומו כרצף של הזדמנויות המחכות למימוש, או את חייו בתור ניסיון להיענות לדרישה אלוהית מהדהדת. תחושת העומס והשגרתיות שלרוב עוטפת את חיינו, מקהה את תחושת הייחוד שקיים בכל יום.

לשם שבירה של אותה סתמיות אליה אנו עלולים ליפול בשגרת החיים, נדרשת תודעת השליחות. אך בכדי להפוך אותה מתודעה מרחפת וחסרת אחיזה במציאות לתודעה חיה ומפעמת, עלינו לבקש את שליחותנו, ממש כך. הקב"ה אינו רק דורש מאיתנו למלא את שליחותנו, אלא רוצה גם שנתמסר אליה מתוך רצון ואהבה. התפילה "אנא אלי, עשה אותי כלי לשליחותך" המוכרת לכולנו, היא תמצית של התודעה המבוקשת מהאדם הכוסף למלא רצון קונו. אני חושב שהתפילה תסייע לנו להחדיר את השליחות אל עומק חיינו, לדלות אותה מתוכנו ולפגוש בה כדבר קיומי וממשי שאנו מסוגלים לו. כאשר תודעת השליחות מושרשת בנו, ניתן להרגיש כיצד כל יום נושא אתו תפילה חדשה, לבוש שונה של אותה תפילה מתמדת - התפילה לחיות חיים של שליחות. כעת נותר רק להתפלל:

א-לוהים, תן לי את השלווה
להשלים עם שאיני יכול לשנות.
אנא, תן לי את אומץ הלב
לשנות דברים שביכולתי.
ותן לי את החוכמה -
להבחין בין אלה לבין אלה.³⁵

³⁵ מתוך "תפילת השלווה" שחברה על ידי ריינהולד ניבור.